

Vladimira Ilić*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

vladimira.ilic@f.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-0901-6653>

Noviji antropološki pristupi empatiji: Primer istraživanja Dagleasa Holana*

Apstrakt: Nakon perioda generalne nezainteresovanosti antropologa za empatiju kao svoj istraživački predmet, manje-više s početkom novog stoleća javlja se podsticaj za sprovođenje sistematičnijih disciplinarnih istraživanja ovog fenomena, što rezultira izvesnom produkcijom radova, a odatle i delimičnom potrebom za njihovim pregledom, i to kao svojevrsnim nastavkom prethodnog razmatranja (Ilić 2019). U antropološkim istraživanjima – ni starijim ni novijim – ne može se tvrditi da postoji konsenzus niti u pogledu značenja pojma *empatija* niti u pogledu pristupa njenom proučavanju. Zato je osnovna namera ovog rada da pruži opšti, iako kratak i nepotpun, uvid u skorašnja antropološka proučavanja empatije (čiji su rezultati objavljeni na engleskom jeziku) sa fokusom na njena konceptualna i teorijska određenja. Pri tome se najviše pažnje usmerava na radove plodnijeg i istaknutijeg savremenog istraživača fenomena – američkog psihološkog antropologa Dagleasa Holana. Cilj je da se osvetle neki od njegovih teorijskih stavova na tragu ranijih antropoloških pristupa emocijama i empatiji – univerzalističkih i relativističkih – i novijih neuroloških saznanja na koja se oslanja. U završnim razmatranjima se konstatuje nedovoljnost provere i primene teorijskih postavki na samom terenu, prenebregnutost određenja emocija i nedovoljnost teorijskog razmatranja emocionalnog aspekta empatije, kao i prekomerna proširenost značenja fenomena.

Ključne reči: empatija, bazična i kompleksna empatija, razumevanje, antropologija, Dagleas Holan

* Rad predstavlja saopštenje sa skupa *Between Past and Present: Interdisciplinary Perspectives on Emotions* održanog u Zagrebu 18-19. oktobra 2018. godine u organizaciji Instituta za filozofiju Hrvatske akademije nauka i umetnosti i Centra za studije emocija u međukulturnoj razmeni. <https://bpp.ctie.hr/>

Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (br. ugovora 451-03-137/2025-03/200163).

Uvod

Gotovo čitavo stoleće među antropolozima preovladava antagonistički odnos prema empatiji, odnosno njenoj upotrebi kao metodološkog sredstva u terenskim istraživanjima (Hollan and Throop 2008b, 2011b; Ilić 2019). Dok su zastupnici univerzalističkih pogleda s manje ili više vere uključili empatiju kao istraživačku alatku tokom svojih terenskih boravaka među članovima drugih i drugačijih zajednica, kulturno-relativistički orijentisani antropolozi su je odbacili kao naivnu i preteću po razumevanje drugih, videvši je kao etnocentričnu i projektivnu praksu (Geertz [1974] 1984; Ilić 2019). Takav stav je za posledicu imao „nedostatak eksplicitne pažnje na problem empatije u antropologiji“ (Throop 2008, 402), koji se najpre stavlja na teret Gercu. Ovaj autor je, kako se tvrdi, „snažno kritikovao ideju da razumevanje tuđeg gledišta uključuje bilo koju vrstu posebnog psihološkog, iskustvenog, perceptivnog ili transkulturnog osećaja“ (Hollan 2017, 341). Smatra se da je Gerc svojim eksplicitnim i čvrstim protivljenjem empatiji kao istraživačkom metodu u terenskim istraživanjima (Geertz [1974] 1984) obezvređio značaj i prigušio antropološke rasprave za još mnogo vremena (Hollan and Throop 2011b, 6).¹ Početkom tekućeg stoleća budi se podsticaj za sprovođenje sistematičnijih istraživanja ovog fenomena u antropologiji. To se očituje kroz različite prakse: istraživači su bili pozvani da „ispitaju empatiju u mestima gde su vršili dugoročna terenska istraživanja“ (Hollan and Throop 2011b, 8), organizovan je skup Društva za psihološku antropologiju San Dijega 2005. godine s empatijom kao centralnim problemom (Briggs 2008, 456) i panel-diskusije fokusirane na isti fenomen u nizu godišnjih konferencija Asocijacije za socijalnu antropologiju u Okeaniji (ASAO) (Hollan and Throop 2011b, 8; Rollason 2012, 706). Kao rezultat prve navedene konferencije pojavilo se specijalno izdanje antropološkog časopisa *Ethos* s naslovom *Šta god da se desilo empatiji?* (Hollan and Throop 2008a), koji je trebalo da asociira na iščezlo prisustvo tog fenomena unutar disciplinarnih okvira. Kao rezultat niza drugih naznačenih godišnjih konferencija i, istovremeno, kao svojevrsni odgovor na izazov koji je Gerc postavio pred buduće istraživače zainteresovane za fenomen empatije, a koji se, kako se tvrdi, odnosio na „eksplicitnosti o tome šta misle pod empatijom i o tome kako je ona povezana sa drugim formama percepcije i znanja“ (Hollan and Throop 2011b, 8), sastavljen je zbornik radova *Antropologija empatije: doživljavanje života drugih u pacifičkim društvima* (Hollan and Throop 2011a). Ovakvi podsticaji za povratak empatije u antropološke istraživačke okvire koji se pomaljšaju s prvim godinama novog milenijuma, primarno se ve-

¹ Iako je verovatno još oštriju kritiku na račun empatije izneo Oven Linč (Lynch 1990, 17), Gercov apel ne samo da se pojavio znatno ranije već je imao daleko većeg odjeka među antropolozima (Ilić 2019, 633–634).

zuju za aktivnosti dva američka antropologa i profesora Kalifornijskog univerziteta, LA – Duglasa Holana i Džejsona Trupa. To je jedan od razloga zašto je u ovom preglednom tekstu najviše pažnje posvećeno radovima prvopomenutog autora. Naime, zajedno sa svojim saradnikom Trupom, kako je već navedeno, Holan je urednik dve skupine radova o empatiji koje kao takve značajnije skreću pažnju na dati fenomen unutar same discipline i legitimišu ga kao antropološko istraživačko polje. Tako je učinjen pomak u pogledu otvaranja antropologije ka interdisciplinarnoj saradnji, u smislu da je ona učinjena vidljivom kao jedna od disciplina koje su kao svoj predmet istraživanja prigrllile fenomen o kojem je ovde reč. Može se pretpostaviti da je time pobuđena naučna potreba za uključivanjem antropoloških rezultata istraživanja u interdisciplinarne zbornike (čija poglavlja povezuje upravo empatija kao ključni pojam). Svoj doprinos u tom pogledu dao je upravo Duglas Holan, antropolog čiji su se naučni radovi našli u trima takvim interdisciplinarnim kompilacijama (Hollan 2014, 2017, 2023).² Ništa manje značajnim ne treba smatrati objavljivanje rada u broju renomiranog interdisciplinarnog časopisa *Emotion Review* posvećenog datom problemu³ (Hollan 2012a).⁴ Napokon, Holan je autor koji je u svojim radovima pokušao da konceptualno i teorijski uobliči fenomen empatije nastojeći da pomiri univerzalističke i relativističke poglede, držeći se „srednjeg puta“ (Beatty 2005). Primarni cilj ovog rada tako jeste da, kao svojevrсни nastavak prethodnog razmatranja (Ilić 2019), predstavi najvažnije aspekte Holanovog nastojanja da uobliči jedan teorijski pristup empatiji i sagleda je u kulturnom kontekstu u indonežanskoj ostrvskoj etničkoj zajednici Toradža.

Ka razumevanju Holanovog pristupa empatiji⁵

Univerzalistički pristup emocijama je pretpostavljao da „svi ljudi imaju esencijalno isti emocionalni sastav“ (Solomon 1978, 181), odnosno da su emocije univerzalni fenomeni utemeljeni u ljudskoj fiziologiji. Koncipirane na ovakvoj biološkoj pretpostavci, emocije su shvatane ne samo kao prirodna već unutrašnja i subjektivna iskustva, koja ako i mogu biti dostupna antropolozima, onda to

² Vidi i relevantne radove Holanovog saradnika (Troop 2008, 2010, 2011, 2012, 2023; Troop and Zahavi 2020).

³ Radi se o broju 1 za 2012. godinu. <https://journals.sagepub.com/toc/emr/4/1>

⁴ Časopis je zahtevao dva komentara na originalni članak (u slučaju Holanovog rada to su: Düringer and Doring 2012; Zahavi 2012) i autorov odgovor na komentare (Hollan 2012b).

⁵ Ovaj odeljak se poziva na ranije istraživanje, te za nešto opširnije upoznavanje univerzalističkog, relativističkog i tzv. srednjeg puta u pristupu proučavanja emocija i empatije (v. Ilić 2019).

moгу biti putem angažovanja ljudske telesnosti, odnosno fiziološki utemeljene univerzalne empatije. S druge strane, javljaju se pokušaji da se razumevanje psiholoških stanja članova indigenih zajednica ostvari usmeravanjem pažnje na jezik, odnosno prevodenjem terminologije korišćene za emocije, kao i uočavanjem specifičnosti kulturnih konteksta u kojima se pojavljuju i izražavaju (Beatty 2005, 19). Subjektivna osećanja i doživljaji, ako je i bilo interesovanja za njih, tretirani su kao zavisni od jezika i kulturnih konteksta (Beatty 2005, 19). U različitoj meri okrenuti konstruktivizmu, ovi antropolozi su svodili emocije na emocionalna značenja, zbog čega su kritikovani za gubitak osećajne/afektivne (Leavitt 1996) i, do izvesne mere, telesne komponente emocija (Lyon 1995). Težnja da se o istraživanima promišlja i piše kao o „ljudima od krvi i mesa umešto izmišljotinama kulture“ (Beatty 2005, 20), kao otpor izrazitom kulturnom relativizmu i zaokupljenosti značenjima i terminima emocija (Wikan 1992, 466; Ilić 2019, 636), probudila je nove inklinacije ka univerzalizmu. Uticajni članak *Tuga i bes lovca na glave* Renata Rozalda (Rosaldo [1984] 2004) i *Izvan reči: moć rezonancije* Uni Vikan (Wikan 1992) predstavljaju značajnije antropološke radove kojima se završavaju obrisi nekih skorijih promatranja (istorije) antropoloških pristupa empatiji, koji – iako izrazi različitih, čak i suprotstavljenih gledišta u određenim aspektima (Hollan 2008, 479) – bivaju prepoznati kao odrazi istovetne pozicije njihovih autora, koju Biti označava kao *novi univerzalizam*. Prethodno „duboko posvećeni sociokulturnom pristupu objašnjenja“, autori su u navedenim radovima napravili zaokret ka univerzalističkim orijentacijama izražavajući „sumnju u reči, ali jednostavno veru u osećanja“ (Beatty 2005, 20, 22). Smatrali su da su psihološka iskustva Drugih mogla biti identifikovana putem empatske veze koju se pretpostavljalo da istraživač putem homolognog iskustva (u slučaju prvog rada) ili rezonance ili empatije (u slučaju drugog) uspostavlja u odnosu na istraživane. Vikanova kontrastira „rezonancu“ i „kulturu“ tvrdeći da „tamo gde kultura razdvaja, rezonanca premošćuje“ i ukazujući na kvalitet rezonance da „priziva/evocira istovetnost“ (Wikan 1992, 476). Imajući u vidu upravo radikalne različitosti s kojima su se suočavali terenski istraživači, Linč, jedan od zastupnika konstruktivističkog pristupa emocijama i oštar kritičar empatije upotrebljene u metodološke svrhe, podsetio je na teškoću s kojom se suočavaju terenski antropolozi, a to je usamljenost, te se prijemčivost ideje razumevanja pomoću sposobnosti empatisanja može delimično razumeti kao njeno odagnavanje (Lynch 1990, 7).

Između dva ekstrema – izrazite vere u osećanja, s jedne strane, i svodenja emocija na značenja, s druge strane – pojedini antropolozi su se prihvatili *sred-njeg puta*. Nastojali su da premoste jaz između zdravorazumskih naturalističkih uverenja univerzalista i uvida s terena koji su ukazivali na činjenicu kulturnih različitosti u oblikovanju emocija (Beatty 2019, 274). Ovo nastojanje se odrazilo na uobličavanje stava da pripadnici najrazličitijih kulturnih i društvenih

ustrojstava osećaju određenu emociju, na primer ljutnju ili tugu, ali da je ta emocija na različite načine kulturno regulisana – kulturno podsticana ili pak izbegavana ili inhibirana. Biti smatra da je srednji put ipak „ostavio nezadovoljnim i teoretičara i terenskog radnika“ (Beatty 2005, 23). Ova dva aspekta, teorijski i empirijski pristup fenomenu empatije Dagleasa Holana, biće razmotreni u delu rada koji sledi.

Značenja empatije u antropološkim istraživanjima

Iako je termin „empatija“ star više od jednog veka, spekuliše se da definicija ovog koncepta ima skoro koliko i autora koji su se njime bavili širom disciplina (Cuff at al. 2016, 144). Tako, ovaj pojam ni među antropolozima nema konzistentno značenje niti postojanost u pogledu primene u njihovim istraživačkim pristupima (Beatty 2019, 274; Ilić 2019, 640; Engelen and Röttger-Rössler 2012, 3), a tek neznatan broj antropoloških rasprava nudi njegovo eksplicitno određenje (Hollan and Throop 2008, 385). Do danas, ovaj fenomen je opisivao kao „saosećanje (engl. *sympathizing*) sa nekim, osećanje sa nekim/osećanje za nekoga (engl. *feeling with/for someone*), reagovanje na nekoga, razumevanje, učestvovanje, bivanje osetljivim na nekoga, ili preuzimanje nečije uloge“ (Gieser 2008, 308). Dok za neke ranije terenske antropologe termin empatija „uvek označava identifikaciju između etnografa i ‘urođenika’“ (Black 1985, 249), a za druge ona predstavlja ljudsku „sposobnost odražavanja (engl. *mirror*) drugih uz zadržavanje sopstvenog identiteta“ (Lohmann 2011, 95). Dalje, empatija je određena kao „približavanje osećanja, emocija, motiva, interesovanja i misli drugog uma“ (Groak 2008, 429), te „perspektiva iz tobože prvog lica“ ili emocionalno podešavanje (Hollan 2008), saosećajna (engl. *sympathetic*) afektivna reakcija⁶ (Strauss 2004, 434) itd. Podupirući svoja gledišta teorijskim pristupom primatologa Fransa de Vala (Frans de Waal), grupa danskih antropologa empatiju određuje kao „unutrašnju kompulziju u ljudima i mnogim drugim životinjama da emocionalno i visceralno reaguju na stanja drugih što kreira evolucioni osnovu, čak neizbežnost, društvenosti“ (Bubandt and Willerslev 2015, 9). Na značenje empatije sugerise se i upotrebom fraza poput „empatsko znanje“ (Hollan and Throop 2008, 386) ili „empatski uvid“ (Groak 2008, 472). Potonju frazu autor uvodi s namerom da bi njome „referisao na te procese – zasnovane i na stvarnosti i na fantaziji – koji su namenjeni stvaranju razumevanja unutrašnjih stanja drugih (u smislu fundamentalnih emocija, osećanja, motivacija, misli i želja)“ (Groak 2008, 472). Empatija se razumeva i kao „društveno osećanje koje se sastoji od osećajnog poimanja ili rekonstruisanja trenutnog, budućeg

⁶ O pobrkanoosti upotrebe značenja engleskih termina *sympathy* i *empathy* i njihovom razlikovanju (Strauss 2004, 434; Neepier 2016, 298).

ili prošlog emocionalnog stanja drugog“, zbog čega je autorke određuju i kao posrednu, indirektnu emociju (Engelen and Röttger-Rössler 2012, 4).

U uvodnom članku za temat časopisa *Ethos* Holan i Trup ipak izdvajaju opštu odrenicu empatije oko koje, kako tvrde, postoji saglasnost među autorima temata. Tako je ona široko određena kao „perspektiva drugog nalik onoj iz prvog lica koja obuhvata emocionalne, otelovljene ili iskustvene aspekte“ naglašavajući da je od ostalih vrsta saznanja o drugim osobama razlikuje najpre emocionalni aspekt (Hollan and Throop 2008, 391–392). Grupa autora uočava da su u okviru psihologije možda najbrojnije diskusije upravo vođene oko pitanja da li je empatija kognitivni ili afektivni koncept, određujući kognitivnu empatiju kao „sposobnost razumevanja osećanja drugog“, a afektivnu kao „doživljaj emocije pobuđene emocionalnim podsticajem“ (Cuff et al. 2016, 147; Duan and Hill 1996, 263). Mnoga gledišta koja se odnose na značenja empatije uključuju i jedno i drugo (Cuff et al. 2016, 147), baš kao i Holanovo. Naime, svoje razumevanje i određenje fenomena empatije ovaj antropolog temelji na pristupima, pre svih drugih, dva istraživača – Džodi Halpern (Jodi Halpern) i Karstena Stuberera (Karsten Stueber). Halpernova, čija se istraživanja kreću u okvirima medicine, empatiju shvata kao vrstu razumevanja perspektive druge osobe, i to kao „iskustveno razumevanje“ koje se ne može svesti samo na kognitivno ili emocionalno, već obuhvata oba; za nju je empatija „vrsta emocionalnog rasuđivanja u kojem osoba emocionalno priziva iskustvo drugog dok istovremeno zamišljajući pokušava da sagleda situaciju iz perspektive te druge osobe“ (Hollan 2008, 475; Hollan and Throop 2011b, 2). Holan podvlači značaj ovakvog gledišta u nekoliko tačaka, od kojih on sam najviše insistira na tome da (ovako određena) empatija doprinosi razumevanju ne samo toga *da* se neko oseća kako se oseća (npr. ljuto) – a o čemu bi saznanje mogao pružiti i nekakav distancirani uvid posmatrača na drugu osobu – već i toga *kako* i *zašto* se neko oseća tako kako se oseća (Hollan 2008, 475; Hollan and Throop 2011b, 3; Throop and Zahavi 2020, 286). Empatija nije teoretsko znanje ili nekakvo predskazanje o drugom (Hollan 2008, 475), niti je „samo afektivno spajanje, poistovećivanje ili usklađivanje sa drugim“, jer, kako se slikovito objašnjava, „pojedinaac može početi da se smeje ili plače sa nekim, ali uz malo razumevanja zbog čega se taj drugi smeje ili plače“, što se određuje kao pojava prepoznata kao ‘emocionalna zaraznost’ (Hollan and Throop 2011b, 3; Hollan 2008, 476).⁷ Takođe, Holan sa svojim saradnikom Trupom, u njenom pristupu prepoznaje razlikovanje empatije od projekcije kao prakse u međuljudskim odnosima koja označava „pripisivanje nečijih

⁷ Postoje (pokušaji) razlikovanja empatije i emocionalne zaraznosti (ili infekcije). Smatra se da se empatija „oslanja na prenošenje osećanja putem napomena i iskaza, dok zaraznost zahteva dejstvo čistih indeksa emocije koje bi bilo teško svesti na semantičko-referentni sadržaj“ (Wilce 2004, 4).

sopstvenih emocionalnih reakcija i perspektiva drugome“ (Hollan and Throop 2011b, 3). Projekciju – bez obzira na to da li koincidira s nečijim stanjem ili je pak izvor nesporazuma jer manjka preklapanje – ne treba brkati s empatijom koja predstavlja „proces koji iziskuje neprekidni dijalog zarad svoje tačnosti“ (Hollan and Throop 2011b, 3). Empatija je, dakle, „ispravna/tačna procena ili razumevanje nečijih osećanja ili ideja“ (Hollan and Throop 2008, 386). Ovaj, za Holana jedan od ključnih zahteva empatije – tačnost ili preciznost razumevanja tuđih emocionalnih stanja, namera i motiva – postiže se kroz intersubjektivne procese (Hollan 2008, 476, 2011, 197) i poznavanje lične i kulturne pozadine osobe s kojom pojedinac saoseća (Hollan 2012a, 70–71; Hollan and Throop 2011b, 4).

Teorijsko uobličavanje empatije

Pozivajući se na Halpernovu, suštinskim značenjem empatije Holan podvlači „ideju da kroz empatiju stičemo perspektivu iz prvog lica na tuđe misli i osećanja, kao da doživljavamo i razumevamo svet s njegove ili njene tačke gledišta“, pri čemu, međutim, „tačan način na koji se postiže ova simulacija tuđe perspektive, i stepen u kojem se to može postići, ostaje kontroverzan“ (Hollan and Throop 2011b, 3). Objašnjenja načina Holan traži u ljudskoj prirodi, tj. čovekovoј telesnosti, ali i društvenoj i kulturnoj strani njegovog postojanja. U tome se oslanja na Stuberovo teorijsko razumevanje predmetnog fenomena, praveći teorijsko razlikovanje između *bazične empatije* kao automatskog prilagođavanja emocionalnim stanjima drugih i *kompleksne empatije* koja zahteva poznavanje ličnog i kulturnog zaleđa osobe s kojom neko saoseća, kao esencijalno za znanje i razumevanje drugih i tačno predviđanje njihovog ponašanja (Hollan 2012a, 70–71).

Novijim neurološkim istraživanjima se došlo do saznanja da ljudski organizam karakteriše „nenamerna sposobnost mozga da bukvalno ‘učestvuje u’ ili reflektuje i otelovljuje iskustvo drugog“ (Hollan 2008, 480). Reč je o otkriću tzv. neurona ogledala za koje se smatra da kod čoveka bivaju momentalno aktivirani usled njegovog pukog posmatranja nečijeg ponašanja ili ciljano usmerenih akcija, kao i izvođenja posmatrane radnje (Hollan 2008, 480, 2012a, 70). Na ovakvom saznanju se zasniva tzv. simulaciona teorija empatije određena kao „otelovljena sposobnost da se iskustveno simulira iskustvo drugog“ (Hollan and Throop 2008, 388). Zastupa se, dakle, mišljenje da postoji kapacitet ljudi za simuliranom empatijom koja je zasnovana na aksiomu sličnosti ljudskih tela i umova – otelovljenih čula i opažanja razvijanih tokom evolucije – koji, stoga, (teže da) reaguju na slične načine u sličnim situacijama. Zato se smatra da su ljudi u stanju da se automatski približe perspektivi drugih, a što je osnov za

razumevanje tuđih emocionalnih stanja (Hollan 2012a, 70; Hollan and Throop 2011b, 4). Na tome, na neuronima ogledala, kao i drugim „senzornim i perceptivnim mehanizmima“ ljudskog tela, temelji se i ideja o *bazičnoj empatiji*. Kako i njeno imenovanje sugerise, ona podrazumeva *samo* prepoznavanje, detektovanje nečijih psiholoških stanja, emocija, raspoloženja i sl, tj. uočavanje da neka osoba *jeste*, recimo, ljuta, radosna ili zabrinuta (Hollan 2012a, 2014, 232–233; Hollan and Throop 2011b, 4). Od bazične, Stuber razlikuje *reaktivnu empatiju*, kojom se uzimaju u obzir sociokulturni konteksti u kojima se osobe – i one koje empatišu, i one s kojima se empatiše – neminovno nalaze naprosto zato što one „misle, deluju i osećaju unutar veoma specifičnih kulturno i istorijski konstituisanih moralnih svetova“ (Hollan 2012a, 71). Zato se, prema Stuberovom mišljenju, ova vrsta ili nivo empatije oslanja na emocionalne, kognitivne i imaginativne kapacitete koji se upošljavaju da bi se na osnovu sopstvenog znanja i iskustva modelirala i razumela tuđa iskustva. Međutim, želeći da izbegne upotrebu termina „reaktivna“ pošto je smatrao da to „sugerise doslovnost procesa simulacije“, Holan upošljava termin „kompleksna“ empatija, koja, za razliku od bazične kao nesvesne i automatske, predstavlja svesne pokušaje saznavanja i razumevanja razloga za pojavu tuđih psiholoških stanja i motivacija (Hollan 2012a, 71, 2023, 101).⁸ Hollan smatra da kontekstualni faktori – kojima je posredovana kompleksna empatija, poput društvenih, kulturnih, političkih, ekonomskih i moralnih procesa – mogu pojačati ili suzbiti nečiju tendenciju ka saosećanju, mogu uticati na upotrebu empatije u svrhu da se nekome pomogne ili naškodi, a u znatnoj meri mogu uticati i „na način na koji će bilo koja osoba u bilo kom datom trenutku pokušati ili neće da saoseća sa drugom osobom“, kao i na sam način na koji to čini (Hollan 2023, 101). Korisnost Stuberovog razlikovanja dva naznačena vida empatije Hollan prepoznaje u tome što se njime *otvara konceptualni prostor za naše proučavanje* načina na koje „osnovne“, evoluirane sposobnosti za pažnju na, i usklađivanje s drugim ljudima i umovima postaju *razrađene* u složenijim, kulturno i simbolički posredovanim formama empatije i izražene, ili potisnute u specifičnim društvenim i moralnim kontekstima (Hollan 2014, 233, 2012a, 71; Hollan and Throop 2008, 2011b, 5). Na drugom mestu je već naznačeno Holanovo uviđanje da proces kojim bazična biva razrađena u kompleksnu empatiju, kao i njihova međusobna povezanost i zavisnost niti su sasvim jasni niti istraženi (Hollan 2014, 288; Ilić 2019, 637–638). Ovome, međutim, ukoliko smatra da je zadatak antropologa da to preispituje, sam naročito ne doprinosi u svojim daljim razmatranjima. U uvodnom delu svog poslednjeg rada o ovom fenomenu akcenat stavlja na kompleksnu empatiju i još

⁸ Korisna kratka diskusija o problemu razgraničenja fenomena *razumevanja* i *empatije* jeste komentar Suzane Trnke (Susanna Trnka) na Trupov i Zahavijev (Throop and Zahavi 2020, 298–299). Takođe, kratko o razlikovanju bazične od kompleksne empatije (Ilić 2019, 637–638).

više naglašava *rad* osobe koja saoseća s drugom, tj. kako na sklonost osobe da saoseća s drugim i zamišlja stanje drugog, tako i „trud, strpljenje i radoznalost“ za drugu osobu, kao jedan od uslova uspešne empatije; drugi uslov je voljnost i spremnost osobe na koju se empatija odnosi da deli i izražava emocije i misli (Hollan 2023, 102, 2008, 476). Holan eksplicira da je za uspostavljanje i održavanje empatije neophodno ulaganje napora i da je, „osim najosnovnijih perceptivnih kapaciteta“, malo šta u vezi s procesom empatije automatsko ili pak bez mogućnosti neuspeha (Hollan 2023, 103).⁹

Grupa autora ispituje Holanovo koncipiranje kompleksne empatije i problematizuje predstavu empatije kao moguće spoznaje i usklađenosti ne samo s tuđim namerama i emocijama, nego i s određenim *uverenjima* koja druga osoba ima (Düringer and Doring 2012, 79). Pojašnjenja radi, treba reći da uverenja upravo jesu deo pitanja „zašto“ (koje je za Holana jedno od ključnih), samim tim što se tiču spoznaje ili motivacije *zašto* se neko oseća kako se oseća ili se ponaša kako se ponaša. Pomenute autorke smatraju da se i „emocije i namere manifestuju u ponašanju osobe, čija percepcija može dovesti do toga da budemo u sličnom stanju“, što nije slučaj sa uverenjima – ne možemo doći do sličnog uverenja tuđem samo zato što taj neko ima određeno uverenje. Razlika je u tome da emocije i neke namere imaju „iste tipične (...) trenutne telesne ekspresije“ što uverenja nemaju (Düringer and Doring 2012, 79). Međutim, i jedni i drugi predviđaju činjenicu da nije svaka „manifestacija“ odraz pretpostavljene emocije, tj. ne samo (za ovaj slučaj manje važno) da određene telesne reakcije nisu rezervisane samo za neku određenu emociju nego (za pitanje empatije još važnije) da nije svako ponašanje koje nalikuje ili je istovetno emocionalnoj ekspresiji zaista izraz emocija iliti dokaz proživljavanja emocije (Ilić 2014). Kako bilo, navedena grupa autorki predlaže da se načini saznavanja tuđih uverenja isključe iz same empatije (Düringer and Doring 2012, 79).

Etnografija (kompleksne) empatije

Pretraga skorašnje antropološke literature o empatiji pisane na engleskom jeziku pokazuje veći stepen interesovanja za tzv. egzotične i manje zajednice, spram „zapadnih“ ili većih i ekonomski razvijenijih nezapadnih društava (npr. Japan), odnosno, spram onih kojima pripadaju sami istraživači. Novija antropološka istraživanja, baš kao i ona koja im prethode, fokusiraju se pretežno

⁹ Holan nije jedini antropolog koji empatiju zamišlja kao intersubjektivni proces koji zahteva vreme tokom kojeg se empatičko razumevanje razvija (Hollan 2008, 476). Slično, jedan drugi antropolog, recimo, opisuje empatiju kao „dinamični i aktivni proces ‘viđenja unutra’“ koji uključuje „složenu projekтивно-introjekтивnu dinamiku“ (Groak 2008, 430; Throop 2010, 771).

na različite zajednice Melanezije i to na ostrva Fidži (Hermann 2011), Solomonska ostrva (Feinberg 2011) i Novu Gvineju (Barlow 2010; Lepowsky 2011; Lohmann 2011; von Poser 2011, 2013), te zajednice Mikronezije, ostrvo Jap (Throop 2008, 2010, 2011) i Polinezije, ostrvo Samoa (Mageo 2011), kao i Indonezije, ostrva Sulavezi (Hollan 2008, 2011, 2023; Waterson 2018) i Severni Moluci (Bubandt 2009), ali i na male grupe kao što je, na primer, grupa autohtonih lovaca severoistočnog Sibira (Willerslev 2004) itd. Objavljenih rezultata antropoloških istraživanja empatije (na engleskom jeziku) u zemljama porekla ili mesta boravka istraživača, koliko mi je poznato, nema mnogo (Strauss 2004; Linke 2009; Nakashima Degarrod 2016; Bloch 2020; Hollan 2023). Od početka novog milenijuma naovamo ovom fenomenu se pristupalo iz ugla istorijske antropologije (Hermann 2011), medicinske i senzorne antropologije (Throop 2012), psihološke antropologije (Hollan 2008, 2012, 2023; von Poser 2011), te iz ugla fenomenologije (Willerslev 2004; Throop 2008; Gieser 2008), „introspektivne etnografije“¹⁰ (Briggs 2008; Throop 2010) itd. Radovi s empatijom kao jednim od ključnih pojmova u naznačenom periodu se javljaju sporadično i obrađeni su kroz različite tematske okvire. Ispituje se, na primer: „mimetička empatija“ lovaca prema njihovom plenu (Willerslev 2004); zloupotreba empatije u svrhe međureligijskih razmirica (Bubandt 2009); majčinska empatija prema deci ispitivana u okvirima koncepta majčinstva Murik zajednice na Novoj Gvineji (Barlow 2010); telesni i senzorni aspekti empatije u kontekstu terapijske prakse lečenja na ostrvu Jap (Throop 2012); rodnost empatije, tj. ispitivanje njenog prisustva ili odsustva kod pripradnika američkog društva u zavisnosti od njihovog pola (Strauss 2004); empatije u kontekstu psihoterapeutskog tretmana u Kaliforniji (Hollan 2023).

U svom terenskom ispitivanju empatije Holan se fokusira na ono što smatra da nedostaje novijim studijama – onom talasu istraživanja koji se desio u različitim disciplinama nakon otkrića neurona ogledala, a to je istraživanje empatije koja se tokom svakodnevnih aktivnosti i ponašanja ljudi pojavljuje u različitim kulturama i raznim kulturnim kontekstima (Hollan 2012a; Hollan and Throop 2008b, 2011b). Usmeravajući pažnju na kontekst empatije u ruralnim selima Toradža (Hollan 2008, 2011, 2023), Holan daje opšti društveni kontekst zemljoradničke zajednice s izraženom društvenom hijerarhijom i izraženim poštovanjem numenalnih bića.¹¹ U svakodnevnim društvenim odnosima uočava se međuzavisnost zemljoposjednika i zemljoradnika, dece od odraslih, i starih od odrasle dece itd, kao i odnos recipročne razmene za koju se smatra da je centralna za socijalizaciju i bazična za ono što se smatra „ljudskim“. Ono što motiviše

¹⁰ Odnosno moguće primene empatije samih istraživača u spoznavanju „unutrašnjih“ stanja, tj. ličnih doživljaja svojih istraživanih.

¹¹ Kao što su hrišćanski bog i lokalni bogovi i duhovi, bića predaka, tj. sva bića za koja se veruje da mogu direktno uticati na sudbine ljudi (Hollan 2008, 485, 2011, 197).

ljude da učestvuju u sistemu recipročne razmene, pored pragmatičnog principa da se pomoć ljudi i bogova može očekivati jedino ako i sami pružaju pomoć, jeste moralni i emocionalni aspekt ovakve razmene. Hollan objašnjava da je u ovoj zajednici duboko razvijeno poštovanje sopstvenih obaveza i odgovornosti prema drugima sa ciljem da se izbegne ponižavanje drugih a sramoćenje sebe (Hollan 2008, 485–486, 2011, 197–199). Zato nemogućnost ispunjenja svojih obaveza kod ovih ljudi budi osećaj ugroženosti, ranjivosti.

Ovakva vrsta ranjivosti ima više slojeva. Pored osećaja podložnosti nepredvidivim i ponekad surovim silama duhova i predaka, Toradže osećaju ranjivost u odnosu na svoje sunarodnike (Hollan 2011, 198). Hollan piše: „Ljudi se osjećaju posebno ranjivo u odnosu na druge i osećaju potrebu za razumijevanjem kada su zatrpani sopstvenim dužnostima ili odgovornostima prema drugima, i kada su njihove vlastite potrebe zanemarene ili neispunjene“ (Hollan 2011, 198). Kao emocionalni odgovor na ovakve situacije javlja se osećanje sramote i to, u prvom slučaju, „zbog izneverenosti drugih, pokazivanja sebe nesposobnima, i u drugom, sramote zbog društvene nevidljivosti i beznačajnosti. Obe vrste ranjivosti su direktno povezane sa uključivanjem i zavisnošću ljudi od sistema uzajamne razmene“ (Hollan 2008, 486, 2011, 198). Ono što ljudi rade u ovakvim situacijama, kako Hollan izveštava, jeste da pribegavaju skretanju pažnje na sopstvenu nevolju putem žaljenja, apelovanja za pomoć. Bivajući manifestacija „poštovanja i poniznosti“, molba za pomoć se pokazuje kao pogodna strategija „uticaja na socijalno superiorne“. Istovremeno, praksa apelovanja i pokazivanja bespomoćnosti poziva na razumevanje i „izaziva ‘sentimentalnu intimnost’ i saosećanje“ (Hollan 2008, 486, 2011, 198). Hollan eksplicira da kod većine članova ove zajednice „videti osobu u nevolji, naročito da moli za pomoć, pobuđuje snažno osećanje ljubavi/saosećanja/sažaljenja¹² prema toj osobi“ (Hollan 2011, 199, 2008, 486). Značenje navedenog idioma Hollan veruje da je slično onom koje pojam *empatija* ima u engleskom govornom području (Hollan 2011, 199, 2008, 486). Naime, Hollan nije jedini koji prepoznaje odsustvo ekvivalenata za termin *empatija* u jezicima pacifičkih zajednica,¹³ a problem takvog nedostatka generalno nije nepoznat istraživačima. Vježbicka piše: „Odsustvo reči ne dokazuje odsustvo koncepta, ali prisustvo reči dokazuje prisustvo koncepta. Štaviše, prisustvo reči dokazuje da, u tom društvu dati koncept jeste onaj koji je istaknut (...). Prema tome, odsustvo reči ukazuje da dati koncept, ako je uopšte prisutan – nije istaknut u tom društvu“ (Wierzbicka 1995, 19). Međutim, Hollan temeljnije ne preispituje ovaj problem; on drži da postoje termini i idiomi bliskog znače-

¹² Engeski termini: *love, compassion, pity*.

¹³ Na primer, drugi istraživač na terenu beleži da termin *aropa* zajednice Anuta na Solomonskim ostrvima nema svoj ekvivalent u engleskom jeziku, ali ga autor prevodi engleskim terminima: *love, sympathy, pity, compassion* ili *empathy* (Feinberg 2011, 151).

nja, te terminološku sličnost ukratko objašnjava stavljajući akcenat na sličnost s pojmom *ljubav*, pa kaže da voleti nekoga u zajednici Toradža znači „brinuti se o njihovoj dobrobiti, sažaljevati ih i gajiti saosećanje (...) prema njima u vremenima nevolje“ (Hollan 2011, 199, 2008, 486, 488).

Kada je reč o drugoj vrsti učesnika u intersubjektivnom procesu, u svom poslednjem radu Holan se osvrće na one koji saosećaju i pružaju pomoć. Pokazivanje saosećanja i brige kod Toradža je, kako autor objašnjava, uslovljeno nečijim identifikovanjem za to prikladnih konteksta i situacija, odnosno uslovljeno je kulturnim vrednostima i očekivanjima, ali i istorijama i karakteristikama samih ljudi (Hollan 2011, 208–209). Tako poredi slučajeve dva muškarca iste generacije, odraslih u istoj maloj zajednici, ali sasvim različitih porodičnih zaleđa i društvenih položaja, te i sasvim drugačijih životnih iskustava, koja, prema Holanovom uverenju, utiču na tendenciju ka saosećanju s drugima ili njen nedostatak. Muškarac koji je dobar deo života proveo „u nemilosti“ sopstvenog života, pokazivao je, umesto ogorčenosti i nemara za tuđe neprilike, veći interes i saosećajnost za druge od muškarca kojeg je „pratila sreća“ i koji je predstavljao jednog od najuticajnijih ljudi u selu; baš zato, od njega je bilo za očekivati da pomaže seljanima od kojeg oni i jesu puno tražili, što ga je učinilo manje osetljivim na njihove nedaće i patnje (Hollan 2023, 108–110). Ovim poređenjem Holan sugerise da „faktori iskustva mogu uticati na empatsku angažovanost na načine koji ne koincidiraju kulturnim očekivanjima“, te apeluje da dalja istraživanja empatije budu više kontekstualno specifična (Hollan 2023, 110, 112).

Završna razmatranja

Čini se ispravnim konstatovati da je do danas objavljen relativno mali broj antropoloških radova fokusiranih na fenomen empatije na engleskom jeziku. U skorije vreme načinjene su svega dve zbirke (pretežno) antropoloških radova, objavljene 2008. i 2011. godine, a obe pod uredništvom američkih antropologa Daglasa Holana i Džejsona Trupa. Ne samo kao prvopotpisanog na njihovim zajedničkim radovima i istaknutog i uticajnog istraživača empatije među kolegama unutar i izvan disciplinarnih granica zainteresovanih za predmetni fenomen, u ovom radu je najviše pažnje posvećeno prikazu i razmatranju pristupa problemu empatije upravo Daglasa Holana, i to njegovom konceptualnom i teorijskom uobličavanju fenomena, i njegovom terenskom ispitivanju među indonežanskom ostrvskom etničkom grupom Toradža.

Dok su starije generacije antropologa uporište svojih stanovišta nalazile u dominantnom devetnaestovekovnom telesnom pristupu emocijama koji je svoj uticaj protegao na psihološke teorije i neke antropološke pristupe dvadesetoga veka (Ilić 2019), pomenuti savremeni psihološki antropolog podstrek za svoj

pristup nalazi prevashodno u savremenim medicinskim granama i filozofiji. To njegov teorijski pristup čini pomalo eklektičnim. Naime, prigrlivši koncept neurona ogledala, Holan bazični oblik empatije shvata kao inherentan ljudskoj biologiji i „čist“ po svojoj prirodi, što dalje implicira uverenje da je isti među članovima svih kultura. Kao antropolog, međutim, on je dobro upoznat s raznolikostima kultura širom sveta, te, ugrubo govoreći, u njegovom pristupu prepoznajemo osnovnu komponentu empatije i njenu kulturnu nadgradnju. Stoga, čini se da u okviru svog teorijskog pristupa spaja dva nivoa empatisanja kao vida poznavanja drugih, ali i dva različita stanovišta – univerzalističko i nekakvo relativističko gledište. Iako svestan antropološkog imperativa tumačenja bilo kog istraživačkog pitanja u određenom kontekstu (sociokulturnom, političkom, ekonomskom, rodnom itd.), Holanovo pisanje o empatiji uglavnom je usredsređeno na to kako bi se taj koncept mogao definisati i proučavati na terenu, odnosno u tim različitim kulturnim kontekstima. Drugim rečima, čini se da je puno teoretisao o prirodi empatije, te preprekama u razumevanju drugog i problemima tačnosti empatskog razumevanja, ali da njegovi izveštaji s terena oskudevaju proverom ili primenom teorijskih i konceptualnih postulata. Iako je etnograf koji je sproveo terensko istraživanje duže od godinu dana među članovima zajednice Toradža koristeći se metodama posmatranja s učestvovanjem i intervjuima usmerenim na pojedinca (Hollan 2023, 108), njegovi izveštaji o fenomenu empatije su etnografskog karaktera i analitički oskudni, odnosno svode se na etnografiju opštih konteksta i obrazaca traženja pomoći i saosećanja članova ruralne zajednice, ili konkretne, ali pojedinačne i lične iskustvene prepreke ili pogodnosti za pružanje pomoći onima kojima je potrebna i saosećanja s njima. Dalje, iako ističe emocionalni aspekt kao jedan od najvažnijih za razlikovanje empatije od drugih srodnih fenomena, kao problem u njegovim diskusijama javlja se potpuno odsustvo određenja emocija – on ih jednostavno uzima zdravo za gotovo¹⁴ i – čini se, prekomerno proširujući definiciju empatije na pitanje izvora i motiva nečijih emocionalnih stanja i tražeći teorijska rešenja za tačno razumevanje i poznavanje drugog – izgubio ih je iz svog teorijskog vida. Moguće da je to razlog i značajnog zanemarivanja ili prenebregavanja činjenice da određeni obrasci ponašanja prisutni u nekoj zajednici među njenim članovima nisu nužno izrazi njihovih emocija, te nužno ni emocionalne „usklađenosti“ s drugima. Napokon, grupa autorki, čije mišljenje delim, predlaže sužavanje opsega Holanovog značenja empatije doslovno brisanjem potrebe za razumevanjem *zašto* se pojedinac nalazi u određenom emocionalnom stanju, zadovoljavajući se definisanjem empatije pomoću razumevanja da druga osoba *jeste* u datom stanju (Engelen and Röttger-Rössler 2012, 7).

¹⁴ Što nije neuobičajena pojava među istraživačima; v. Wierzbicka 1995, 17.

Reference

- Barlow, Kathleen. 2010. „Sharing Food, Sharing Values: Mothering and Empathy in Murik Society“. *Ethos* 38 (4): 339–353. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2010.01154.x>
- Beatty, Andrew. 2005. „Emotions in the Field: What are We Talking about?“. *Journal of Royal Anthropological Institute* (N.S.) 11: 17–37. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2005.00224.x>
- Beatty, Andrew. 2019. *Emotional Worlds. Beyond an Anthropology of Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Black, Peter. 1985. „Ghosts, Gossip, and Suicide: Meaning and Action in Tobian Folk Psychology“. In *Persom, Self and Experience: Exploring Pacific Ethnopsychologies*, edited by Geoffrey White and John Kirkpatrick, 245–300. Berkeley: University of California Press.
- Bloch, Natalia. 2020. „Engaged Anthropology and the Need for Empathy: Anthropological Interventions in the Face of the So-Called Refugee Crisis“. *Kultura i Społeczność* 64 (2): 71–97. <https://doi.org/10.35757/KiS.2020.64.2.5>
- Briggs, Jean. 2008. „Daughter and Pawn: One Ethnographer’s Routes to Understanding Children“. *Ethos* 36 (4): 449–456. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2008.00026.x>
- Bubandt, Nils. 2009. „From the enemy’s point of view: Violence, empathy, and the ethnography of fakes“. *Cultural Anthropology* 24: 553–558. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2009.01040.x>
- Bubandt, Nils and Rane Willerslev. 2015. „The Dark Side of Empathy: Mimesis, Deception, and the Magic of Alterity“. *Comparative Studies in Society and History* 57 (1): 5–34. <https://doi.org/10.1017/S0010417514000589>.
- Cuff, Benjamin, Sarah Brown, Laura Taylor and Douglas Howat. 2016. „Empathy: A Review of the Concept“. *Emotion Review* 8 (2): 144–153. <http://dx.doi.org/10.1177/1754073914558466>
- Duan, Changming and Clara E. Hill. 1996. „The Current State of Empathy Research“. *Journal of Counseling Psychology* 43 (3): 261–274. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.43.3.261>
- Feinberg, Richard. 2011. „Do Anutans Empathize? Morality, Compassion, and Opacity of Other Minds“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 151–167. New York: Berghahn Books.
- Geertz, Clifford. (1974) 1984. „From the Native’s Point of View’: On the Nature of Anthropological Understanding“. In *Culture theory: Essays on Mind, Self and Emotion*, edited by Richard A. Shweder and Robert A. LeVine, 123–136. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.2307/3822971>
- Gieser, Thorsten. 2008. „Embodiment, emotion and empathy. A phenomenological approach to apprenticeship learning“. *Anthropological Theory* 8 (3): 299–318. <https://doi.org/10.1177/146349960809381>
- Groak, Kevin. 2008. „Social Opacity and the Dynamics of Empathic In-Sight among the Tzotzil Maya of Chiapas, Mexico“. *Ethos* 36 (4): 427–448. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2008.00025.x>

- Hermann, Elfriede. 2011. „Empathy, Ethnicity, and the Self among the Banabans in Fiji“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 25–41. New York: Berghahn Books.
- Hollan, Douglas. 2008. „Being There: On the Imaginative Aspects of Understanding Others and Being Understood“. *Ethos* 36 (4): 475–489. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2008.00028.x>
- Hollan, Douglas. 2011. „Vicissitudes of ‘Empathy’ in a Rural Toraja Village“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 195–214. New York: Berghahn Books.
- Hollan, Douglas. 2012a. „Emerging Issues in the Cross-Cultural Study of Empathy“. *Emotion Review* 4 (1): 70–78. <https://doi.org/10.1177/1754073911421376>
- Hollan, Douglas. 2012b. „The Definition and Morality of Empathy“. *Emotion Review* 4 (1): 83. <https://doi.org/10.1177/1754073911421396>
- Hollan, Douglas. 2014. „Empathy and Morality in Ethnographic Perspective“. In *Empathy and Morality*, edited by Heidi L. Maibom, 230–250. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199969470.003.0012>
- Hollan, Douglas. 2017. „Empathy across Cultures“. In *Routledge Handbooks of Philosophy of Empathy*, edited by Heidi Maibom, 341–352. New York: Routledge.
- Hollan, Douglas. 2023. „Dynamics and Vicissitudes of Empathy“. In *Conversations on Empathy: Interdisciplinary Perspectives on Imagination and Radical Othering*, edited by Francesca Mezzenzana and Daniel Peluso, 101–115. New York: Routledge.
- Hollan, Douglas and Jason Throop, eds. 2008a. „Whatever Happened to Empathy?“. *Ethos* 36 (4).
- Hollan, Douglas and Jason Throop. 2008b. „Whatever Happened to Empathy?: Introduction“. *Ethos* 36 (4): 385–401. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2008.00023.x>
- Hollan, Douglas and Throop, Jason, eds. 2011a. *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*. New York, NY: Berghahn Books.
- Hollan, Douglas, and Jason Throop. 2011b. „The Anthropology of Empathy: Introduction“ to *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 1–21. New York, NY: Berghahn Books. <https://doi.org/10.1515/9780857451033-002>
- Ilić, Vladimira. 2014. „Empatija kao strategija premošćavanja jaza između političara i stanovništva Srbije“. *Etnoantropološki problemi* 9 (4): 955–976. <https://doi.org/10.21301/EAP.v9i4.8>
- Ilić, Vladimira. 2019. „Upotreba empatije u antropologiji emocija“. *Etnoantropološki problemi* 14 (2): 627–645. <https://doi.org/10.21301/eap.v14i2.10>
- Leavitt, John. 1996. „Meaning and Feeling in the Anthropology of Emotions“. *American Ethnologist* 23 (3): 514–539. <https://doi.org/10.1525/ae.1996.23.3.02a00040>
- Lepowsky, Marie. 2011. „The Boundaries of Personhood, the Problem of Empathy, and ‘the Native’s Point of View’ in the Outer Islands“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 43–65. New York: Berghahn Books. <https://doi.org/10.1515/9780857451033-004>
- Linke, Uli. 2009. „The Limits of Empathy: Emotional Anesthesia and the Museum of Corpses in Post-Holocaust Germany“. In *Genocide: Truth, Memory, and Representa-*

- tation*, edited by Alexander Laban and Kevin Lewis O’Neill, 147–195. Durham and London: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822392361-006>
- Lohmann, Roger Ivar. 2011. „Empathic Perception and Imagination among the Asabano: Lessons for Anthropology“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 95–116. New York: Berghahn Books. <https://doi.org/10.1515/9780857451033-006>
- Lyon, Margot. 1995. „Missing Emotions: The Limitations of Cultural Constructionism in the Study of Emotion“. *Cultural Anthropology* 10 (2): 244–263. <https://doi.org/10.1525/can.1995.10.2.02a00050>
- Lynch, Owen. 1990. „The Social Construction of Emotion in India“. In *Divine Passions: The Social Construction of Emotion in India*, edited by Owen Lynch, 3–34. Berkeley: University of California Press.
- Mageo, Jeannette. 2011. „Empathy and ‘As-If’ Attachment in Samoa“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 69–93. New York: Berghahn Books.
- Nakashima Degarrod, Lydia. 2016. „Collaborative art and the emergence and development of ethnographic knowledge and empathy“. *Critical Arts* 30 (3): 322–340. <https://doi.org/10.1080/02560046.2016.1205320>
- Neeper, Layne. 2016. „‘To Soften the Heart’: George Saunders, Postmodern Satire, and Empathy“. *Studies in American Humor* 2 (2): 280–299. <https://doi.org/10.5325/studamerhumor.2.2.0280>
- Rollason, Will. 2012. „The anthropology of empathy: experiencing the lives of others in Pacific societies – Edited by Douglas W. Hollan and C. Jason Throop“. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 18 (3): 706–707. https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2012.01787_15.x
- Rosaldo, Renato. (1984) 2004. „Grief and a Headhunter’s Rage“. In *Death, Mourning, and Burial: a Cross-cultural Reader*, edited by Antonius C.G.M. Robben, 167–178. Malden, MA: Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1215/9780822376736-003>
- Solomon, Robert. 1978. „Emotions and Anthropology: The Logic of Emotional World Views“. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 21 (1–4): 181–199. <https://doi.org/10.1080/00201747808601841>
- Strauss, Claudia. 2004. „Is Empathy Gendered and, If So, Why? An Approach from Feminist Psychological Anthropology“. *Ethos* 32 (4): 432–457. <https://doi.org/10.1525/eth.2004.32.4.432>
- Throop, Jason. 2008. „On the Problem of Empathy: The Case of Yap, Federated States of Micronesia“. *Ethos* 36 (4): 402–426. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2008.00024.x>
- Throop, Jason. 2010. „Latitudes of loss: On the vicissitudes of empathy“. *American Ethnologist* 37 (4): 771–782. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2010.01284.x>
- Throop, Jason. 2011. „Suffering, empathy, and ethical subjectivity in Yap (Waqab), Federated States of Micronesia“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 119–149. New York: Berghahn Books.

- Throop, Jason. 2012. „On the varieties of empathic experience: tactility, mental opacity, and pain in Yap“. *Medical Anthropology Quarterly* 26 (3): 408–430. 10.1111/j.1548-1387.2012.01225.x
- Throop, Jason. 2023. „Empathy and its limits: a manifesto“. In *Conversations on Empathy: Interdisciplinary Perspectives on Imagination and Radical Othering*, edited by Francesca Mezzenzana and Daniel Peluso, 27–33. New York: Routledge.
- Throop, Jason and Zahavi, Dan. 2020. „Dark and Bright Empathy: Phenomenological and Anthropological Reflections“. *Current Anthropology* 61 (3): 283–303. <https://doi.org/10.1086/708844>
- von Poser, Anita. 2011. „Bosmun Foodways Emotional Reasoning in a Papua New Guinea Lifeworld“. In *The Anthropology of Empathy: Experiencing the Lives of Others in Pacific Societies*, edited by Douglas Hollan and Jason Throop, 171–192. New York: Berghahn Books.
- von Poser, Anita. 2013. *Foodways and Empathy: Relatedness in a Ramu River Society, Papua New Guinea*. Oxford: Berghahn Books.
- Waterson, Roxana. 2018. „Learning to Share Emotions Through Ritual Participation Among the Toraja of Sulawesi“. In *Expressions of Austronesian Thought and Emotions*, edited by James J. Fox, 81–128. Canberra: ANU Press.
- Wierzbicka, Anna. 1995. „Everyday conceptions of emotion: a semantic perspective“. In *Everyday Conceptions of Emotion: An Introduction to the Psychology, Anthropology and Linguistics of Emotion*, edited by James A. Russell, Jose-Miguel Fernandez-Dols, Antony S. R. Manstead and Jane C. Wellenkamp, 17–47. Dordrecht: Springer Science & Business Media Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-015-8484-5_2
- Wikan, Unni. 1992. „Beyond the Words: The Power of Resonance“. *American Ethnologist* 19 (3): 460–482. <https://doi.org/10.1525/ae.1992.19.3.02a00030>
- Wilce, James. 2004. „Passionate Scholarship: Recent Anthropologies of Emotion“. *Reviews in Anthropology* 33 (1): 1–17. <https://doi.org/10.1080/713649337>
- Willerslev, Rane. 2004. „Not Animal, Not Not-animal: Hunting, Imitation and Empathetic Knowledge Among the Siberian Yukaghirs“. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 10 (3): 629–652. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2004.00205.x>

Vladimira Ilić

Department of Ethnology and Anthropology,
Institute of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
vladimira.ilic@f.bg.ac.rs

*New Anthropological approaches to Empathy:
The case of the research by Douglas Hollan*

After a period of general indifference of anthropologists towards empathy as a research topic, by the beginning of the new century an incentive has arisen for the systematic disciplinary study of this phenomenon, resulting in a number of works, as well as the need to offer an overview, as a continuation of previous research (Ilić 2019). A consensus cannot be identified in anthropological research – contemporary, as well as older – concerning the meaning of the term *empathy*, nor the approach applied in its study. Therefore, the aim of this paper is to offer a general, albeit short and incomplete insight into the recent research into empathy (whose results are published in English), focusing upon the conceptual and theoretical determinants. The work of the American psychological anthropologist Douglas Hollan is in focus, with the intention to elucidate some of his theoretical propositions following earlier anthropological approaches to emotions and empathy – universalistic and relativistic – and the recent results of neurological research he considers. Hollan's theoretical differentiation between basic and complex empathy is presented, as well as his intention, during his fieldwork in the Indonesian community of Toraja, to approach the phenomenon in a cultural context. Finally, the insufficient verification and application of theoretical premises in the fieldwork itself is stated, as well as avoidance of certain emotions, insufficient theoretical considerations of the emotional aspect of empathy, and the exceedingly wide meaning of the phenomenon.

Keywords: empathy, basic and complex empathy, understanding, anthropology, Douglas Hollan

*Approches anthropologiques récentes de l'empathie:
exemple de recherche de Douglas Hollan*

Après une période de relative indifférence des anthropologues envers l'empathie en tant qu'objet de recherche, une impulsion vers des études disciplinaires plus systématiques de ce phénomène apparaît plus ou moins au début du nouveau siècle, ce qui entraîne une certaine production de travaux et, par conséquent, un besoin partiel de les examiner, dans le prolongement d'une réflexion antérieure (Ilić 2019). Dans la recherche anthropologique – qu'elle soit

ancienne ou récente – on ne peut pas affirmer qu’il existe un consensus ni sur la signification du concept d’*empathie*, ni sur l’approche de son étude. Pour cette raison, cet article vise à offrir un aperçu général, bien que bref et incomplet, des recherches anthropologiques récentes sur l’empathie (dont les résultats ont été publiés en anglais), en mettant l’accent sur ses définitions conceptuelles et théoriques. Pour ce faire, on s’appuie principalement sur les travaux de l’un des chercheurs contemporains les plus prolifiques et influents sur ce phénomène – l’anthropologue psychologique américain Douglas Hollan. L’objectif de l’article est de mettre en lumière certaines de ses positions théoriques, s’inscrivant dans le prolongement des approches anthropologiques antérieures des émotions et de l’empathie – universalistes et relativistes – ainsi que des connaissances neurologiques récentes sur lesquelles il s’appuie. La conclusion constate l’insuffisance de la vérification et de l’application des postulats théoriques sur le terrain, la négligence dans la définition des émotions, l’insuffisance de l’étude théorique de l’aspect émotionnel de l’empathie, ainsi qu’une extension de la signification du phénomène.

Mots-clés: empathie, empathie primaire et complexe, compréhension, anthropologie, Douglas Hollan

Primljeno / Received: 01.07.2025.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 30.07.2025.